

פרופ' יונתן גרוסמן

11 עולת עוף (א)

יודעת אמנם לפרוש כנפיים ולעוף, אך ניתן לראותה גם כחלק מבעלי החיים שקשורים בחברה האנושית, שהם חלק ממשק הבית. ברוח זו כתב פילון:

"בין בעלי החיים היפים למזבח יש מחיית הארץ ויש מעוף השמים. התורה פסחה על מיני הציפורים לרבבותיהם, ומכולם בחרה שניים בלבד: את היונה והתור, מפני שהיונה היא הנוח במינים הביתיים והחברותיים מטבעם, והתור – הביתי במינים שטבעם להתבודד".³

ניתן אמנם למשוך גם את דברי פילון לכיוון של הרמב"ם, אך נדמה לי שחשוב היה לפילון להבליט את היותם של עופות אלו 'עופות ביתיים', כלומר, חלק ממשק הבית הטבעי של האדם.

יש להבנה זו השלכה על תפיסת אופי עולת העוף. ניתן להקריב קורבנות דווקא מבהמות שהן חלק ממשק הבית, וסביר שגם כשהתורה התירה להקריב עוף כקורבן היא לא שינתה עמדה עקרונית זו, ויש לתור אחר העופות הביתיים, אחר העופות שמכירים גם את הארץ ואת יושביה. לאור זאת, יש מקום לתהות האם העדפת התורה את היונים לא נרמזת כבר בסיום סיפור המבול. שם ניכרת אהדה מיוחדת ליונה, עד לכדי עיצוב ספרותי של מעין מערכת יחסים רומנטית בין נח ליונה.⁴ ייתכן שהיונה מייצגת את העוף שמצוי במערכת יחסים טובה עם האדם, ועל כן יכולה לייצג אותה גם במזבח. הדבר קשור בהבנת אופי עולת העוף ויחסו לעולות האחרות, ובכך נדון בשיעור הבא, לאחר שנדון מעט בדיני עולת העוף.

היעדר אזכור העוף בפתיחת פסוקי העולה

עולת העוף מהווה אתגר יוצא דופן לפרשנות, כבר בעצם נוכחותה בפרק. כזכור, כותרת הפרק עסקה במי שמבקש להביא קרבן בהמה: "אֲדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן" (ויקרא א', ב). לא די בזה שהכותרת מכוונת את הקורא שהוא עומד לשמוע על קרבנות בהמה, אלא יש בה גם פירוט מה כלול בהגדרה זו: "מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן". למרות זאת, לאחר עולת הבקר ועולת הצאן מובאת לפתע אופציית הקרבה נוספת – עולה מן העוף. בין הראשונים אין

את הדיון בעולת העוף נחלק לשני שיעורים: בשיעור זה נצביע על המאפיינים הייחודיים של עולת העוף ונסה לעמוד על השורש היסודי שהופך את עולת העוף לכה ייחודית. בשיעור הבא ננסה לעמוד על משמעות הייחודיות הזו במבע הדתי שקורבן זה מביא ככנפיו.

בחירת המינים: תור ובן יונה

ראשית לדיון עצמו יש להעיר שהתורה מגדירה שני מיני עופות שאפשר להביא בתור עולת העוף (או כל קורבן עוף אחר): תור או בן יונה. גם התור שייך למשפחת היונים, והוא עוף בר שלא נהגו לגדלו אלא לצוד אותו. מכך שתמיד נכתב 'בן יונה' אך לעולם לא 'בן תור' למדו חז"ל שהמביא תור צריך להביא תור בוגר, ואילו הבוחר להביא יונה צריך להביא יונה צעירה (חולין פ"א מ"ה). מדוע נבחרו דווקא היונים להיות קורבן עוף?

הגישה המקובלת היא שאלו העופות המצויים והזמינים ביותר. כך כתב הרמב"ם במורה הנבוכים:

"ומפני שרוב בני אדם אינם יכולים להקריב 'בהמה', הוא ציווה שיהיה הקורבן גם מן העופות המצויים ביותר בארץ ישראל, הטובים שבהם ושקל ביותר להשיגם".¹

היום אנו יודעים לומר "שבתקופת המקרא הם (היונים) כבר היו מבויתים, ואף התורים כעופות בר התאפיינו בתפוצה נרחבת בזיקה לסביבת משכנות האדם".² עוד מסתבר שהתרנגולים בויתו בשלב מאוחר יותר, ועל כן סביר שהתורה תראה ביונים את העוף השכיח והמצוי ביותר.

עם זאת, יש מקום להגדיר בצורה מדויקת יותר את יתרונה של היונה. מתוך ניסוח הרמב"ם נראה שהיונים נבחרו בשל שאלה של נוחות. מאחר שהיונה היא המצויה ביותר, ומאחר "שקל ביותר להשיגם", בחרה התורה דווקא בהם. אך ניתן לנסח זאת גם אחרת. אכן, מבין העופות השונים היונה היא החברותית ביותר לאדם, כלומר, היא הקרובה ביותר לעולם האנושי. היא

3 פילון, "על החוקים לפרטיהם, חלק א", סעיף 162 (כתבי פילון האלכסנדרוני, מהדורת זניאל-נטף, כרך ב, ירושלים תשנ"א, עמ' 265).

4 בתרומה של עיצוב מפתיע זה למגמת סיפור המבול דנתי בהזדמנות אחרת (בראשית: סיפורן של התחלות, ראשון לציון תשע"ז, עמ' 198-204).

1 מורה הנבוכים, חלק ג, פרק מו (מהד' מיכאל שורץ, תל אביב תשס"ג, עמ' 610).

2 זהר עמר, "קרבן העוף – ביאור ריאלי בשולי גופי ההלכות", מעלין בקדש ד (תשס"ב), עמ' 117.

(=המקבילה לשחיטה): "וְהִקְרִיבוּ הַכֹּהֵן אֶל הַמִּזְבֵּחַ וּמִלֵּק אֶת רֵאשׁוֹ". סביר שהבדל זה נובע ממקום 'השחיטה': את העוף יש למלוק על המזבח עצמו, ורק הכהן יכול לעשות זאת.⁶

2. גם בעולת הבקר והצאן הייתה התייחסות לחלקים המלוכלכים והייתה הוראה לרחוץ אותם (הקרב והכרעיים). בעולת העוף הכתוב לא מסתפק ברחיצה אלא יש להסיר חלקים אלו לגמרי ולהשליכם: "וְהִסִּיר אֶת מְרֵאֲתוֹ בְּנִצְתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֶצְלַי הַמִּזְבֵּחַ קִדְמָה אֶל מְקוֹם הַדָּשָׁן". נחלקו פרשנים מה כלול בציווי "וְהִסִּיר אֶת מְרֵאֲתוֹ בְּנִצְתָהּ". לפי רש"י הכוונה שיש להסיר את הזפק עם 'בני המעיים' (= 'נצתה'). רמב"ן טוען כלפיו ש"אין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש", ולכן לשיטתו יש להסיר את הזפק עם הנוצות שעליה. בין אם כך ובין אם כך יש לשים לב שאף שמדובר בקורבן עולה, חלק מהקורבן אינו מוקטר. חז"ל ראו בהבדל זה שבין עולת העוף לבהמה, ביטוי לעולמם המוסרי השונה של סוגי בעלי החיים הללו. כך הביא את דבריהם רבנו בחיי:

"והזפק שהוא כלי המזון לא היה מספיק שירחצנו ויקטירנו, כשם שהיה רוחץ הקרבים בבהמה ומקטירם, מפני שהעוף הולך אנה ואנה וניזון מן הגזל מה שאין כן בבהמה. וכן דרשו חז"ל (ויקרא רבה, פר ג', ד') בהמה שאוכלת על אבוס בעליה נאמר בה 'והקרב והכרעים ירחץ במים, והקטיר', אבל בעוף שהוא ניזון מן הגזל נאמר בו 'והשליך את מוראתו', כלומר ישליך המעיים שאכלו הגזל" (רבנו בחיי ויקרא א', טז).

אולם ייתכן שהפער משקף הבדל הטכני: את זפק העוף קשה לנקות ועל כן מעדיפה התורה שהוא יושלך אל שאריות הדשן שעתידות להתפנות אל מחוץ למחנה. כך עולה משימוש הכתוב בפועל "והשליך" שמתלווה אליו אסוציאציה של זריקה של "דבר נטול ערך".⁷ לצד זאת, ייתכן שהצדק עם ר' יוסף בכור שור, שחשב שהזפק מאוס עוד יותר מהקרב של הבהמה: "זפק אינו ראוי לבא אפילו לבני אדם" (פירושו לויקרא א', טז).

3. הבדל מעניין שמלמד הרבה על תפיסת בעל החיים בקורבן זה הוא שמשום מה העוף אינו צריך להיות 'תמים'. בניגוד לכל קורבנות הבהמה, שצריכים להיות שלמים וללא מום, התורה אינה דורשת תמימות בעופות. חז"ל אמנם סייגו דבר זה ואמרו שאין להביא עוף שהוא מחוסר איבר וכדומה כי הדבר אינו מכובד,

משום מה התייחסות לשאלה זו, וכנראה הדבר היה ברור להם מאלי.⁵

פתרון שבמידה רבה מניח את הדעת הציע רד"צ הופמן. לדעתו הכותרת 'מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן' מהווה כותרת כללית שמתייחסת גם לעולה וגם לזבח שלמים. מאחר שבזבח שלמים אין קורבן מן העוף נאלצה התורה להסתפק בכותרת שמכילה את המכנה המשותף של שני הקורבנות שזה רק קורבנות הבהמה. תשובה זו אמנם פותרת את הבעיה ברמה הטכנית, אבל עדיין ניתן לתהות האם לא ניתן היה לחשוב על קטגוריה כללית יותר שתכיל בתוכה גם את העוף ('כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בְּשָׂר' או דבר דומה). במיוחד מוזר הדבר נוכח פירוט הכותרת – "מן הבקר ומן הצאן" – שמשאיר את העוף מחוץ למסגרת הכותרת באופן גלוי, אף שהוא מוזכר בפירוט העולות.

ההפתעה בשילוב עולת העוף בפרק למרות חסרונה מן הכותרת רק מכינה את הקרקע להפתעות גדולות עוד יותר המלוות את דיני עולת העוף. מתוך דיון בהלכות המפתיעות של עולת העוף אבקש להציע מדוע התורה התעלמה מאופציה זו בכותרת הפרק.

ההבדלים בין עולת הבקר והצאן לעולת העוף

"וְאִם מִן הָעוֹף עֹלָה קִרְבָּנוֹ לַה' וְהִקְרִיב מִן הַתְּרִים או מִן בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת קִרְבָּנוֹ. וְהִקְרִיבוּ הַכֹּהֵן אֶל הַמִּזְבֵּחַ וּמִלֵּק אֶת רֵאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ וְנִמְצָה דָּמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ. וְהִסִּיר אֶת מְרֵאֲתוֹ בְּנִצְתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֶצְלַי הַמִּזְבֵּחַ קִדְמָה אֶל מְקוֹם הַדָּשָׁן. וְשָׁסַע אֹתוֹ בְּכַנְפָיו לֹא יִבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחַ עַל הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אֲשֶׁר רִיחַ נִיחַח לַה' "

(ויקרא א', יד-יז).

לפני הדיון בהבדל המהותי בין עולה זו לקודמותיה, ברצוני לציין כמה הבדלים ספציפיים שייתכן שמשתלבים בהבדל המהותי:

1. בעולת בקר וצאן הבעלים תוארו כמביאים את בהמתם ושוחטים אותה, והכהן נכנס לפעולה רק עם קבלת הדם והולכתו אל המזבח. בעולת העוף הבעלים נעלמים בשלב מוקדם יותר והכהן הוא גם המולק

6 לפיכך נראה לי פשוט שלפי הפסוקים עצמם הצדק עם הרמב"ם (פסולי המוקדשים, פר' ג', הל' ה'), שלדעתו בעולת העוף אין 'הולכה' כלל – שהרי המליקה נעשית על גבי המזבח, ולא עם בעלי התוספות (זבחים דף ט"ו ע"א, ד"ה 'חטאת'), שסבורים שגם בעולת העוף יש הולכה – משעה שיוצא הדם עד שמגיע למזבח.

7 מ' בולה, דעת מקרא – ויקרא, ירושלים תשנ"ב, חלק א, עמ' כה.

5 לאידך גיסא, הדבר היה כה קשה על חלק מהפרשנים המודרניים עד שהציעו שמסתבר שעולת העוף נוספה כ'תיקון חוק' – לאחר שרבו העניינים שלא יכלו לעמוד בעולת בקר או צאן (כך מילגרום למשל). פתרון זה לא סביר בעיניי, כי אם כך, ניתן היה להתאים גם את הכותרת לעוף.

מוצא, ששחיטה היא מלאכת מחשבת אנושית, כנגד זה מליקה היא בציפורן מצד העורף. אין בה משום מלאכת מחשבת אנושית אלא היא נושאת אופי של השמדה גסה הנעשית תוך אלימות... ניגוד דומה מתגלה בין מיצוי הדם אל קיר המזבח לבין קבלת הדם וזריקתו; וכעין זה הניגוד שבין הסרת המוראה והשלכתה – לבין רחיצת הקרב והקטרתו, בין שיסוע העוף בכנפיו – לבין ניתוח הבהמה לנתחיה האורגניים. פעולות אלה הנעשות בעולת העוף קשורות קשר הדוק עם משמעותו הסמלית של העוף, המורה על חיי סבל נטולי הגנה...

"ה'סובל' הוא המביא עולת עוף; הוא המבקש להתקרב בו אל ה' תוך כדי עליה והתקדמות".¹¹

הקשר שיצר רש"ר הירש בין עולת העוף לבין האדם הסובל יכול להצדיק את חסרון אופציה זו בזבח שלמים. מאחר שזבח שלמים מביע שמחה והתרוממות רוח (כפי שיעלה בדיונו בקרבן זה), על כן לא מתאים שיביא אדם שלמי עוף, שמשקף סבל וייסורים.

תיאור עבודת הדם בעולת העוף

הצעתו של רש"ר הירש מעניינת ביותר אך אין בה בכדי לבאר את חסרון העוף מכותרת הפרק כולו, כמו גם כמה מפרטי הדינים הייחודים לעולת העוף, במיוחד את האמור להלן.

דומה שההבדל הבולט ביותר בין עולת העוף לעולת הבהמה הוא העדרה של עבודת דם. אכן, גם בעולת העוף נאמר: "וְנִמְצָה דָּמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ" (א', טו), אך הבחירה בפועל סביל מלמדת שמדובר בתוצאה יותר מאשר בעבודת כהונה. מאחר שהכהן ימלוך את ראש העוף – הרי שדמו יימצא אל קיר המזבח. בכל מקרה מדובר בתיאור אגבי, שאינו משתווה כלל לפעילות האקטיבית של זריקת הדם על המזבח בעולות הבהמה.

המקום השולי של עבודת הדם בעולת העוף בא לידי ביטוי מובהק גם בסדר הפעולות. בכל הקורבנות התורה מתארת את עבודת הדם לפני הקטרת הבשר, וכך גם סדר העבודה בקורבנות. אולם מעקב אחר סדר הפעולות בעולת העוף מעלה תמונה שונה:

אך גם להלכה נפסק שאין דין תמימות בעוף ואין בעיה להביא עוף עם מום קל כקורבן עולה.⁸ תיאורטית ניתן לומר שהתורה פשוט מקצרת וגם כאן יש להביא עוף תמים, אך מאחר שדרישה זו נזכרת גם בכל הקורבנות שבאים בהמשך הפרשה, קשה להניח שדווקא כאן התורה בחרה לקצר.

4. הבדל אחרון שנזכיר בסקירה מהירה זו הוא חסרון הסמיכה. יש מקום של ממש להתלבטות האם התורה התכוונה שהבעלים לא יסמכו או שמדובר בקיצור בלבד (גם לגבי הפשטת העוף מעורו ניתן להעלות זאת).⁹ להלכה אכן אין סמיכת ידיים בעולת העוף,¹⁰ ודבר זה מוזר למדי – אם יש צורך בסמיכה בקורבנות העולה מדוע בעולת העוף אין סומכים? ניתן לתלות דבר זה ביסוד טכני של גודל העוף – דבר שיקבל חיזוק מתוך כך שגם בחטאת העוף אין סמיכה – אולם הסמיכה קושרת בין האדם לקורבנו ומוזר הדבר שבקורבן עוף מוותרים על יצירת זיקה זו. נקודה זו מאפשרת לנו להציץ לאופי המיוחד של עולת העוף, וחסרון הסמיכה יובן לאחר שנעמוד על ההבדל המהותי בין עולת העוף לעולות האחרים, כדלקמן.

רש"ר הירש – ייחודה של עולת העוף

לפני שנעמוד על הייחודיות של עולת העוף ברצוני להזכיר את שיטתו המקורית של רש"ר הירש. הוא חש שבקרבן זה יש איזו תקיפות ואלימות מיוחדת – יותר מאשר בשאר הקרבנות, ולאור תוקפנות זו הוא הציע פשר לסמל שקרבן זה משקף:

"העוף במקרא הוא משל לאדם חסר מגן, הנס מפני רודף וקיומו בסכנה, והוא נתון בצרה וצוקה... משום כך נראה לנו שגם קרבן העוף מבטא מצב של סבל – או מוטב: הוא ביטוי לאדם אומלל השרוי במצב של סבל.... ונראה עתה שיש לבאר בדרך זו גם את מעשי הקרבן של עולת עוף; אף הם משקפים את אופיו של קרבן הסובל. ונמצאנו למדים: עולת עוף מייצגת את בחינת העולה – של מי שה' גזר עליו גורל של סבל..."

"אכן כל מעשי הקרבן של עולת העוף מייצגים פעולות הנעשות תוך אלימות; כך מליקה, מיצוי, הסרת מוראה, שיסוע... משום כך אתה

9 חז"ל הכריעו שאין הפשט ואין ניתוח בעולת העוף. לגבי ניתוח, יהיה מי שיטען שהסרת הראש מהגוף והקטרתם בנפרד הוא מעין ניתוח העוף לנתחים.

10 "יכול אף עולת העוף תטעון סמיכה? תלמוד לומר 'העולה' פרט לעולת העוף" (ספרא, דיבורא דנדבה, פר ד', ז).

11 רש"ר הירש, לויקרא א', טז (עמ' כה-כו).

8 ביחס לשאלה האם מחוסר איבר נפסל מדין מום או מדין אחר (כמו מדין "הקרבנה נא לפחתת") ראו את דיונו של הרב ראפאפרט, מקדש דוד, עמ' תקלא-תקלד. מו"ר הרב ליכטינשטיין הציע לראות במחוסר איבר חיסרון בעצם הגדרת העוף ולכן הוא נפסל בלי קשר להלכות מומין (הרב ליכטינשטיין, **שיעורים – זבחים**, עמ' 368, הערה 6).

”ומַלְקָאֵת רֵאשׁוֹ וְהַקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ

וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ.

וְהִסִיר אֶת מְרֵאתוֹ בְּנִצְתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֶתָּה אֶצֶל
הַמִּזְבֵּחַ קִדְמָה אֶל מְקוֹם הַדָּשָׁן.

וְשָׁסַע אֶתוֹ בְּכַנְפָיו לֹא יִבְדִּיל וְהַקְטִיר אֶתוֹ הִלְכֵן
הַמִּזְבֵּחַהּ.”

הקטרת הראש מוזכרת עוד לפני עבודת הדם (”וְנִמְצָה דָמוֹ”), ואחרי מיצוי הדם מתוארת הקטרה נוספת של שאר הגוף. רש"י לא השאיר קריאה זו על כנה ופירש כך:

”ומַלְקָאֵת רֵאשׁוֹ וְהַקְטִיר, 'ונמצה'. אפשר לומר כן? מאחר שהוא מקטיר הוא מוצה!... ופשוטו של מקרא מסורס הוא: ומַלְקָאֵת וְהַקְטִיר, וקודם הקטרה, ונמצה דמו כבר” (רש"י ויקרא א', טו).

את רש"י לא הטרידה הקדמת הקטרת הראש לעבודת הדם אלא היכולת הטכנית לעשות כך: כיצד יכול הכהן להקטיר את הראש ורק אחר כך למצות את הדם, הרי הדם נוטף מהעוף מרגע מליקתו, והוא לא יחכה לכהן עד שיסיים את הקטרת הראש. לפיכך רש"י טוען שכוונת הפסוקים לומר שהדם נמצה כבר, עוד לפני הקטרת הראש. מעניין ששפתי חכמים פירש את רש"י בהתאמה להפתעה היותר עקרונית שיש כאן – בעצם הקדמת פעולת הקטרה לפעולות הדם: ”פירוש: והלא מוצה בראשונה, שהרי אין איברי הקרבן קרבים אלא לאחר הוצאת דמים, והיה לו לומר 'ומַלְקָאֵת' 'ונמצה' ואח"כ 'והקטיר'” (שפתי חכמים על אתר, אות ד). כאמור, אינני בטוח שהצדק עם שפתי חכמים בהבנת דברי רש"י, אך מבחינה מהותית זהו אכן הנתון המפתיע יותר. כך גם כתב רמב"ן בפירושו לאחר שציטט את רש"י:

”ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירו ואחרי כן ונמצה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו, לפי שאין אברים קרבים לעולם בשום קרבן אלא לאחר הרצאת דמים, כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות, ולפיכך דרשו כן” (רמב"ן ויקרא א', טו).

אולם גם אם נאמץ את ההכרעה ההלכתית שמביא רש"י, ובפועל הקטרת הראש אינה קודמת לעבודת הדם, יש לשאול מדוע הפסוקים הציגו את הדברים באופן מוזר שכזה? לא די בזה שהפועל מובא בצורה נפעלת המלמדת על תוצאה סבילה, אלא שהתורה גם דוחה זאת לאחר תיאור ההקטרה וכך ממעיטה בערכה עוד יותר.

סביר שיש כאן גם התחשבות בהיבט הטכני של מיעוט דם העוף ביחס לכמות הדם שיש בבהמה, וכדברי ר"י בכור שור בביאורו מדוע אין קבלת דם בעולת עוף: ”ונמצה דמו על קיר המזבח” – לפי שדמו מועט, אינו

מקובל במזרק, שאם קיבלו, אינו יכול ליקח ממנו להזות” (פירושו לויקרא א', טו). אולם, ייתכן שמיעוט הדם אינו רק 'בעיה' טכנית שיש להתמודד איתה, והוא חושף את ייחודיות עולת העוף ושילובה המורכב בפרק שלפנינו.

שני העניינים שהזכרנו – העובדה שאין פנייה לכהן וציווי לזרוק את דם העוף על המזבח, והעובדה שעבודת הדם נדחתה בפסוקים לאחר תיאור הקטרת הראש – מלמדים על משניות עבודת הדם בעולה זו, ושמה נאמר על חסרונה של עבודת דם. דבר זה משמעותי ומפתיע – הרי יש שני אלמנטים יסודיים בכל קורבן מן החי: עבודת הדם והקטרת האיברים. אם אלמנטים אלו חסרים, לפנינו קורבן מוזר ביותר. קשה לחשוב על קורבן מן החי שאין בו עבודת דם שנחשבת לעבודה החשובה ביותר, שהרי הדם הוא הנפש.

אלו הם המאפיינים הייחודיים העיקריים של עולת העוף. כיצד ניתן להעלות על המזבח בעל חיים שאין בו 'חיים' – זו אכן תעלומה של ממש, והדבר קשור כנראה במעמד האמביוולנטי של העוף במציאות, המשפיע על האופי המיוחד של עולת העוף. בכך נדון בשיעור הבא.

* ..... *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
 * עורך: בנימין פרנקל, תשע"ח *
 * ..... *
 * בית המדרש הוירטואלי *
 * מיסודו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *